ज्ञेयः क्षितिपतिस्तदा" भा० आश्र० ६अ० । विशेषेण ज्ञाने "न विग्रहणाति वैषम्यम्" भाग० ३।२२।२।४ श्लो० । "अविग्रहा गतास्त्या यथा ग्रामादिकर्मभिः" हरिः विशेषणग्रहः अव्ययीभावः । विग्रहो देहः । "रक्तप्रसाधितभुवः क्षतविग्रहाश्च" वेणी पञ्चविधवृत्तिस्फुटीकरणवचनभेदे "वृत्तप्रथविवरणं विग्रहः" सि०कौ० "सप्तम्या विग्रहस्यया" शब्दश०प्र० ।

सम्+सङ्घे नानास्थानपठितस्य एकत्र समावेशार्थे संदर्भभेदे "संग्रहेऽस्तमुपागते" वाक्यपदीयम् । सङ्कोचने "संगृह्णती कौशिकमुत्तरीयम्" भा०व० १५६०२श्लो० एकत्रीकरणे "संगृह्य तत्समैरङ्गैर्निर्ममे स्त्रियमुत्तमाम्" ८५५९ श्लो० सम्यक्ग्रहणे "औषधानि च सर्वाणि मूलानि च फलानि च । चतुर्विधांश्च वैद्यान् वै संगृह्णीयाद्विशेषतः" भा०शा० २६५४ श्लो० । सुष्ठौ संग्रहः सङ्घे द्रव्यसंग्रहः" सि०कौ०

ग्रह आदाने वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० वेट् । ग्राहयति ते ग्रहति । अजिग्रहत् त अग्रहीत् अग्राक्षीत् ।

ग्रह पु०ग्रह-अच् । १नवसु सूर्यादिषु । २बालारिष्टकारेषु स्कन्दग्रहादिषु भावे अप् । ३अनुग्रहे, ४निर्बन्धे, "अवश्यभव्येष्वनवग्रहग्रहा" नैष० ५आदाने ग्रहणे, ६रणोद्यमे, ७मलबन्धे, ८चन्द्रसूर्ययोगांशे च "तदा सम्भाव्यते ग्रहः इति ज्योतिषम् "एकरात्रं परित्यज्य कुर्यात् पाणिग्रहं ग्रहे" ज्योति० सूर्यादयश्च "सूर्यश्चन्द्रोमङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः । शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः" । एषां गतिभेदाः खगगतिशब्दे २४१२पृ०दर्शिताः । राहुकेत्वोर्यथा ग्रहत्वं भी०भा० व्यवस्थापितं तच्च केतुशब्दे २२२४ पृ०उक्तम् । शा०ति० १पटले "लोकानद्रीन् स्वरान् धातून् मुनीन् द्वीपान् ग्रहानपि । समिधः सप्तसंख्याताः सप्त जिह्वा हविर्भुजः" इत्यनेन ग्रहाणां यत् सप्तत्वमुक्तं तत् वराहमताभिप्रायेण । तच्च १३११पृ० उपरागशब्दे अस्मत्तासादविशेषादित्याद्युक्तम् । अन्यमताभिप्रायेण ग्रहाणां नवत्वं ६पटले शा०ति०उक्तं यथा "नव वर्गाः समुत्पन्ना नवरत्नेश्वरा ग्रहाः । अर्केन्दुरक्तसुरभृगुमन्दाहिकेतवः । माणिक्यं मौक्तिकं चारु विद्रुमं गारुडं घनः । पुष्परागं नसद्वज्रं नीलं गोमेदकं शुभम् । वैदूर्यं नव रत्नानि" ।

स्कन्दग्रहादीनां नवानां लक्षणविभागः सुश्रुते उक्तो यथा "अथातो नवग्रहाजतिविज्ञानीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ॥ बालग्रहाणां विज्ञानं साधनञ्चाप्यनन्तरम् । उत्पत्तिं कारणञ्चैव सुश्रुतैकमनाः शृणु ॥ स्कन्दग्रहस्तु प्रथमः स्कन्दापस्मार२ एव च । शकुनी३ रेवती४ चैव पूतना५ चान्धपूतना६ ॥ पूतना शीतनामा७ च तथैव मुखमण्डिकाः८ । नवमो नैगमेयश्च९ यः पितृग्रहसंज्ञितः ॥ बालीमालोः प्राक्प्रदिष्टाचाराच्छौचभ्रष्टान्मङ्गलाचारहीनान् । तस्मान् कृष्टांस्तर्ज्जितान् क्रन्दितान् वा पूजाहेतोर्हिंस्युरेते कुमारान् ॥ ऐश्वर्यस्यास्ते न शक्या विघ्नो देहं द्रष्टुं मानुषैर्विश्वरूपाः । आप्तं वाक्यं तद्भीष्याभिधास्ये लिङ्गान्येषां यानि देहे भवन्ति ॥ म्लानाक्षः क्षतजसगन्धिकः स्तनद्विट् वक्त्रास्रो हतचलितैकपक्ष्मनेत्रः । उद्विग्नः सुललितचञ्चलस्वरोदी स्कन्दार्त्तो भवति च गाढसुप्तिवर्त्मा१ ॥ निःसंज्ञो भवति पुनर्भवेत्सुसंज्ञः संरब्धः करचरणैश्च नृत्यतीव । विण्मूत्रे सृजति विनद्य जृम्भमाणः फेनञ्च प्रसृजति तत्सुखाभिपन्नः२ ॥ स्रस्ताङ्गो भयचकितो विहङ्गगन्धिः संस्राविव्रणपरिपीड़ितः समन्तात् । स्फोटैश्च प्रततततनुः सदाहपाकैर्व्विज्ञेयो भवति शिशुः क्षतः शकुन्या३ ॥ रक्तास्रो हरितमलोऽतिपाण्डुदेहः श्यावो वा ज्वरसुखपाकवेदनार्त्तः । रेवत्या व्यथिततनुश्च कर्णनासं मृद्नाति ध्रुवमभिपीड़ितः कुमारः४॥ स्रस्ताङ्गः स्वपिति सुखं दिवा न रात्रौ विड्भिन्नं सृजति च काकतुल्यगन्धिः । क्षुत्तार्त्तो हृषिततनूरुहः कुमारः तृष्णालुर्भवति च पूतनागृहीतः५ ॥ यो द्वेष्टि स्तनमतिसारकासहिक्काछर्दीभिर्ज्वरसहिताभिरर्द्यमानः । दुर्व्वर्णः सततमधःशयोऽस्रगन्धिस्तं ब्रूयुर्वरभिषजोऽन्धपूतनार्त्तम्६॥ उद्विग्नो भृशमतिवेपते प्रसूयात् संलीनः स्वपिति च यस्य चान्त्रभूजः । विस्राङ्गो भृशमतिसार्यते च यस्तं जानीयाद्विषगिह शीतपूतनार्त्तम्७ ॥ म्लानाङ्गः सुरुचिरपाणिपादवक्त्रो वह्वाशी कलुषसिराहतोदरो यः । सोद्वेगो भवति च मूत्रतुल्यगन्धिः स ज्ञेयः शिशुरथ वक्त्रमण्डिकार्त्तः८ ॥ यः फेनं वमति विनश्यते च मध्ये सोद्वेगं विलपति चोर्द्ध्वमीक्षमाणः । ज्वर्य्येत प्रततमथो वसासगन्धिर्विज्ञेयो भवति हि नैगमेयजुष्टः९ ॥ प्रसूतो यः स्तनद्वेषी सुह्यते चाविगन्मुहुः । तं बालं नचिराद्धन्ति ग्रहः सम्पूर्णलक्षणः । विपरीतमतःसाध्यं चिकित्सेदचिरार्दितम् । गृहे पुरा-